

IRAK: fra tyranni til kaos

Sigurd Falkenberg Mikkelsen

22. februar 2006 var et veiskille i Irak. Bomber – antakelig plassert av ytterliggående sunniarabere – ødela den gullbelagte sjiamuslimske heligdommen (moské) i Samarra. Sjiamuslimene hadde vært ofre for bombeangrep siden høsten 2003; dette ble angrepet som fikk tålmodigheten til å breste. De startet gjengjeldelsesaksjoner mot sunniarabiske områder og grupper. Siden har Irak sunket dypere og dypere ned i vold og splittelse – bilbomber, torturerte og drepte er blitt dagligdags, og henrettelsen av Saddam Hussein skjedde i former som nærer opp under konflikten. Irak herjes i dag av en borgerkrig med mulig vidtrekkende regionale konsekvenser.

- Hvordan havnet Irak og USA i denne katastrofale situasjonen?
- Hva er hovedspørsmålene i dagens Irak?
- Hva blir den nye amerikanske strategien?

Tuftet på vold

Irak ble ikke dannet ut fra et naturlig, ektefølt fellesskap. Britene etablerte landet etter den 1. verdenskrig da Frankrike og Storbritannia delte Midtøsten mellom seg.

Etter en svært hard marsj mot Bagdad, som kostet dem 98 000 soldater, tok britene byen fra det ottomanske rike. I mars 1917 erklærte general Maude at hans styrker «ikke var kommet som erobrere, men som befriere». Motstanden mot britene var likevel stor alt fra begynnelsen av, særlig blant det sjiamuslimske flertallet, men også blant mange sunniarabere. Etter noen år ble motstanden slått ned og britene innsatte Faisal I på tronen. Han stammet ikke fra Irak, men fra en Golf-familie. Men først i 1925 ble også de kurdiske områdene i dagens nordlige Irak innlemmet. Det var oppdaget olje rundt byen Kirkuk. Også kurderne motsatte seg statsdannelsen med våpen i hånd.

Den irakiske staten ble altså tuftet på vold, og den politiske volden fortsatte på hele 1900-tallet. I 1958 ble kongefamilien avsatt, og kongen og hans statsminister Nouri Said ble drept. Said ble lynsjet av en folkemasse da han prøvde å flykte utkledd som kvinne. Deretter fulgte flere kupp før Baathpartiet tok makten under revolusjonen i 1968. På 1970-tallet fikk Saddam Hussein større og større innflytelse før han formelt ble president i 1979. Han rensket ut alle han mistrodd og undertrykte, særlig sjiamuslimene og kurderne. Under Anfal-kampanjen på 1980-tallet mot kur-

Hvordan var bombeangrepet på moskeen i Samarra mer avgjørende enn mange andre i krigens Irak?

Hva menes med at Irak er et land tuftet på vold?

President Bush og hans visepresident (Cheney) i ruinene av Irak. I hvilken grad ble tegneren sannspådd? Hvor lett er det å koble makt og demokrati i Irak?

Illustrasjon:
politicalcartoons.com
(2003)

IRAK: fra tyranni til kaos

derne ble opp mot, og kanskje flere enn, om lag 180 000 mennesker drept, og hele områder ble lagt øde. Menneskerettsorganisasjonen Human Rights Watch kaller det et folke-mord.

Sjiamuslimene ble systematisk undertrykt, særlig brutal var måten opprøret deres etter den første Golfkrigen ble slått ned på. Etter nederlaget i 1991

klarte Saddam Hussein likevel å holde seg ved makten, men Irak ble utsatt for harde sanksjoner som tappet land og folk for krefter i tiåret som fulgte. Styret hans ble etter hvert også mer og mer et klanstyre der han ga makt og myndighet til sin egen familie fra Tikrit-området.

Okkupasjonen: Fatale beslutninger

9. april 2003 veltet framrykkende amerikanske soldater Saddam Husseins regime etter en kort krig, og USA ble like etter erklært som okkupasjonsmakt. Den amerikanskledete invasjonen ble satt i gang fordi USA hevdet Irak skjulte masseødeleggelsesvåpen. Etter invasjonen fikk den amerikanskledete Iraqi Survey Group oppdraget med å finne dem. 1400 mennesker lette helt fram til 2005 uten å finne spor av masseødeleggelsesvåpen. Etter hvert hevdet amerikanerne også at de hadde gått inn i Irak for å skape et demokratisk Irak som igjen skulle bli et eksempel for hele Midtøsten. Andre åpne argumenter for invasjonen var å bekjempe internasjonal terrorisme og fjerne despoten Saddam Hussein.

Derimot fantes ingen klar plan for hvordan Irak skulle styres rett etter invasjonen. Først 6. mai sendte USA Paul Bremer til Irak for å lede de sivile okkupasjonsmyndighetene, Coalition Provisional Authority (CPA). Det ble raskt tatt flere beslutninger som skulle få store konsekvenser for Iraks framtid: Blant annet skulle hele den irakiske hæren oppløses og staten «avbaathi-

fiseres». Både eksilirakerne som rådgav dem og amerikanerne selv så på dette som helt essensielt for at Saddam Hussein og hans støttespillere ikke skulle komme tilbake til makten. Da hæren ble oppløst, ble omlag 350 000 mann sendt ut i arbeidsløshet. Særlig for offiserer, som ofte var sunniarabere, var dette et hardt slag. De var yrkesmilitære uten andre karrieremuligheter. Hæren var heller aldri et rent instrument for Saddam Hussein. For kurderne og en del sjiaer var nok dens rolle entydig negativ, men den var også en sentral institusjon før Saddam Hussein kom til makten. Likeens var det en utbredt oppfatning, særlig internt i hæren, at det var den som holdt landet sammen. Da opprøret begynte å gripe om seg sommeren/høsten 2003 utgjorde de arbeidsløse soldatene et godt tilfang av rekrutter.

Det var imidlertid grupper med hellig krig som ideologi som sto for de første og mest spektakulære aksjonene (angrepet mot den jordanske ambassade og mot FN-hovedkvarteret i aug. 2003). Et grunnleggende problem var den manglende kontrollen med Iraks grenser, og utenlandske, unge menn sto for eller bidro til disse aksjonene.

For å gi okkupasjonen et lokalt ansikt ble det irakiske Styringsrådet etablert. Det så både representativt og inkluderende ut. 25 personer fra alle Iraks etniske og religiøse grupper ble tatt med. Problemet var at disse som oftest hadde vært i eksil og dermed hadde liten legitimitet hos den jevne iraker, særlig gjaldt dette de sunniarabiske representantene. Etableringen åpnet for en etnisk-religiøs stat der alle grupper ble representert i henhold til størrelse (omtrent som i Libanon). Det var første gang noe slikt ble prøvd i Irak, noe som godt kan ha bidratt til å øke spenningene mellom gruppene i den skjøre staten.

Den kanskje viktigste grunnen til at okkupantene ikke oppnådde den folkelige oppslutningen de trodde på, var at de ikke klarte å bedre folks levekår. Kriminaliteten økte, arbeidsløsheten steg sterkt og strømforsyningen sviktet dramatisk. Et vanlig omkved i Iraks gater var det retoriske spørsmålet «Hvis USA klarer å sende stridsvogner jordkloden rundt, burde de vel også klare å sende generatorer og turbiner?» Mot slutten av Bremer-styret – han reiste fra Irak 28. juni 2004 – var det fortsatt ikke mer strøm enn i Saddam Husseins siste dager. El-verkene ble utsatt

Hvilke er de tre største folkegruppene i Irak?

Hvilke ukloke beslutninger mener forfatteren at USA gjorde etter invasjonen og hvorfor var de ukloke?

Avbaathifisere: Si opp og stenge ute medlemmer av Baathpartiet fra stillinger i statsapparatet.

Drøft påstanden: «Det var uklokt av USA fullstendig å avbaathifisere Irak.»

Hvorfor var det problematisk at så mange eksilirakere kom inn i Styringsrådet?

IRAK: fra tyranni til kaos

Diskuter hvorfor det kan være betenkelig at folk i Irak stort sett stemmer etter etniske skillelinjer.

Diskuter påstanden: «For å få til forsoning og et bedre styresett i Irak måtte diktatoren Saddam Hussein henrettes.»

Hvordan kan vi si at sunniaraberne i Irak hadde dårlige kort på hånden ved valgene i 2005?

Diskuter hvorfor nyheter som «77 drept i bombe-massakre i Bagdad» knapt får noen plass i norske medier.

Hvorfor er det skremmende for sunniaraberne at grunnloven åpner for sterkt regionalt selvstyre, blant annet for forvaltningen av naturressursene?

Diskuter hvilken rolle Syria og Iran kan spille for å få løst Irak-konflikten.

for bombeangrep, nettverket ble sabotert og okkupasjonsmyndighetene var ute av stand til å reparere den allerede svært ødelagte og gammeldagse elektrisitetsproduksjonen. Ifølge viseenergiminister Raad al-Haris stolte amerikanerne i begynnelsen ikke på irakere og ville gjøre alt selv (intervju med forfatteren). «Da amerikanerne kom i april 2003, trodde vi de skulle være effektive og lette å jobbe med. Men det viste seg at de hadde et tungt og byråkratisk system. Det tok seks til åtte måneder å få tatt en beslutning. Hvis vi hadde begynt med en gang etter invasjonen, kunne vi ha møtt den irakiske befolkningens behov.»

Sunniarabisk maktfall

Det makttomrommet som kom med invasjonen og den påfølgende okkupasjonen, ble skritt for skritt fylt av partier med klart religiøse eller etniske orienteringer. For de to gruppene som tidligere var stengt ute fra makten, sjiaene og kurderne, var øyeblikket kommet.

Irakerne gikk til valg tre ganger i løpet av 2005. Først for å velge en **midlertidig forsamling** som skulle skrive Iraks nye grunnlov. Valget ble boikottet av sunniaraberne. De mente det var umulig å gjennomføre et skikkelig valg slik sikkerhetssituasjonen var. Deres kjerneområde, Anbar-provinsen vest og nord for Bagdad, var da i full krig med de amerikanske okkupasjonsstyrkene. Særlig hadde kampene vært harde i og rundt **Fallujah**. De hadde heller ingen skikkelig partistruktur til å lede seg. Siden de ikke hadde stilt til valg, sto de utenfor da grunnloven ble skrevet. Den dreide seg om to hovedsaker, **føderalisme**, altså regional selvstendighet, og **religionens plass**. Kurderne ville ha maksimalt regionalt selvstyre. Sjiaene ville gi religionen en så sentral plass som mulig. I artikkel 2A står det: «Ingen lov som går imot rådende oppfatninger om islam, kan vedtas.» Underordnet står det i ledd B at «ingen lover som går imot demokratiske prinsipper, kan vedtas». Grunnloven åpner for et sterkt regionalt selvstyre blant annet når det gjelder forvaltningen av naturressurser, altså olje og gass. Dette var skremmende perspektiver for sunniaraberne, som sitter på en liten del av Iraks naturrikdommer. De mobiliserte for å stemme mot da grunnloven ble lagt ut til **folkeavstemning** 15. oktober. Sunniaraberne fulgte i

all hovedsak oppfordringen; kurderne og sjiamuslimene stemte for. Grunnloven ble vedtatt og det ble utlyst enda et valg – til en permanent forsamling i desember 2005.

Igjen mobiliserte alle gruppene for å få mest mulig makt, og resultatet ble et avtrykk av Iraks etniske og religiøse inndeling. Sunniaraberne stemte på sunniarabiske partier, kurdiske partier på kurdiske og sjiamuslimer stemte på felleslisten som hadde ayatolla Sistanis godkjenning. Befolkningen utviste ekte glede, stolthet og mot ved massivt å gå til urnene. Prosessen i forkant og resultatet var imidlertid alt annet enn beroligende. I et urolig Irak hadde folk begynt å definere seg ensidig ut fra sin etniske tilhørighet eller religiøse tro. Året før hadde 67 prosent i en meningsmåling sagt at religion var deres viktigste identitetsmarkør, 12 prosent hadde svart etnisitet og kun 1 prosent mente at det var ens stamme.

Da forsamlingen til slutt var valgt, tok det til overmål svært lang tid før en regjering kunne etableres. Partiene gjorde staten til sitt maktpararat. Ofte prioriterte de sine partier og militsgrupper framfor de nasjonale institusjonene. Sentralmakten var svært svak, og Irak ble mer og mer **lovløst**. Kidnappinger hadde vært dagligdags lenge, men til slutt torde folk nesten ikke gå hjemmefra i det hele tatt, i tillegg ble bilbombene flere og infrastrukturen forfalt.

Borgerkrig

Bombingen av Samarra-moskeen og hevnaksjonene som fulgte, var altså ikke utgangspunktet for den dystre situasjonen Irak befinner seg i. De var utløst av en okkupasjon og omstendigheter som hadde bygd seg gradvis opp. Ifølge den irakiske regjeringen ble 12 230 mennesker drept i Irak i 2006, halvparten av dem i årets fire siste måneder. Tallene er sannsynligvis for lave. FNs tall er langt høyere, men regjeringens tall gir likevel en gruvekkende indikasjon på virkeligheten i Irak. Hevnmotivet har alltid stått sterkt i Irak, og for hvert drap, for hver bilbombe dras landet dypere og dypere inn i **voldsspiralen**. De religiøse og etniske identitetene forsterkes, og folk flytter eller drives vekk fra strøk hvor sunnier og sjiaer før levde side om side. Irak er nå i borgerkrig hvor de ulike gruppene kjemper om makten i landet. Aktørene er mange og situasjonen

IRAK: fra tyranni til kaos

Amerikanske soldater med en høyst privat strategi for å bli sendt hjem fra Irak.

Illustrasjon: politicalcartoons.com

Hvorfor er Kirkuk-området så omstridt?

Diskuter hvordan krigen i Irak kan påvirke stabiliteten i Midtøsten.

Bruk mediene: Gjør greie for hovedpunktene i den nye amerikanske strategien for å komme seg ut av Irak.

Diskuter hvor riktig og mulig det er av USA å samarbeide med Syria og Iran for å komme seg ut av Irak.

Sigurd Falkenberg Mikkelsen er utenriksreporter for NRK.

er kompleks. Så langt har det vært et arabisk oppgjør som har fulgt sunni-sjia-skillelinjene, mens kurderne har holdt seg utenfor. De amerikanske styrkene spiller en dobbeltrolle der de både blir angrepet av de forskjellige gruppene, samtidig som de støtter opp under regjeringen og prøver å løse problemet med de uavhengige/uregjerlige militsene, særlig Moqtada al Sadr Mehdi-hær.

Det åpne spørsmålet er hvor alvorlig situasjonen vil utvikle seg på lengre sikt. En viktig faktor i så måte er hvorvidt den jevne iraker oppfatter dette som en folkekrig, altså at de alle er involvert og assosierer seg med de væpnede partene. Det er tydelig at flere og flere dras inn i konflikten og at det er vanskeligere å holde seg utenfor. Identitet er blitt et spørsmål om liv eller død som preger og noen steder dominerer hverdagen. Det er heller ikke mange lyspunkter å gripe fatt i. Sentralregjeringen er svak, og når den viser handlekraft, som da den insisterte på at Saddam Hussein skulle henrettes, forsterkes spenningene i landet. Den viste, i hvert fall for sunniaraberne, at den handler etter sekteriske prinsipper, og de omstridte tv-bildene fra henrettelsen gjorde vondt verre.

Det som skulle vært et historisk rettsoppgjør mot en tyrann, fortonet seg til slutt mer som et vulgært hevneoppgjør. På grunn av den ekstremt vanskelige situasjonen er det uråd å danne seg et nøyaktig bilde av forholdene i Irak. Det kan derfor være verdt å merke seg at det også hevdes at folk flest fortsatt klarer å distansere seg fra den sekteriske volden ved å skylde på radikale grupper og kriminelle og at det er store regionale forskjeller, med hovedstaden Bagdad som verst. De kurdiske områdene har klart å holde seg unna kaoset og fått utvikle seg i fred. Spørsmålet er imidlertid om noen sentralregjering i Bagdad

vil kunne tillate at de innlemmer de oljerike Kirkuk-områdene i sine regioner slik de kurdiske partiene forbereder. Kurderne fikk innskrevet at Kirkuk-spørsmålet skal behandles i en lokal folkeavstemning i 2007.

Ny amerikansk strategi

Utover høsten 2006 ble det tydelig også for det amerikanske lederskapet at en ny strategi var påkrevd. President George W. Bushs republikanske parti led nederlag i kongressvalget mye på grunn av den kaotiske situasjonen i Irak. Over 3000 amerikanske soldater har så langt mistet livet i Irak. I etterkant av valgnederlaget ble forsvarsminister Donald Rumsfeld avsatt og en kommisjon ledet av tidligere utenriksminister James Baker publiserte sitt arbeid. Blant annet anbefaler kommisjonen et nærmere samarbeid med Iraks naboland (bl.a. Syria og Iran – av Bush tidligere omtalt som del av «ondskapens akse») og en gradvis amerikansk tilbaketrekking. Det ser imidlertid ikke ut til at president Bush vil følge disse rådene. Lekkasje fra den varslede strategiomleggingen tyder på at USA heller vil sende flere soldater til Irak (over 20 000) i et siste forsøk på å vinne krigen. Presidenten går i så fall imot en utbredt oppfatning blant sine egne generaler om at den irakiske regjeringen må ansvarliggjøres ved å bære mer av Iraks sikkerhet. I motsatt fall vil vanskelighetene bare utsettes. Problemet for den amerikanske regjeringen, men først og fremst for den irakiske befolkningen, er at det ikke handler om å lete seg fram til gode løsninger, men å finne den minst dårlige.

Irak noen tall

- Av en befolkning på ca. 27 millioner: «En av åtte irakere har forlatt sine hjem etter invasjonen.»
Kilde: www.guardian.co.uk/iraq
- Iraq body count opererer med opp mot 58 000 drepte irakiske sivile siden 2003.
Kilde: www.iraqbodycount.org/
- Det britiske legetidsskriftet the Lancet anslår tapene til om lag 650 000.
Kilde: www.thelancet.com/

Alle arbeidsoppgaver og nettsadresser: **se under.**